

ŠKÁLA OSOBNOSTNÍCH RYSŮ PŘEDSTAVUJÍCÍCH RIZIKO Z HLEDISKA UŽÍVÁNÍ NÁVKOVÝCH LÁTEK

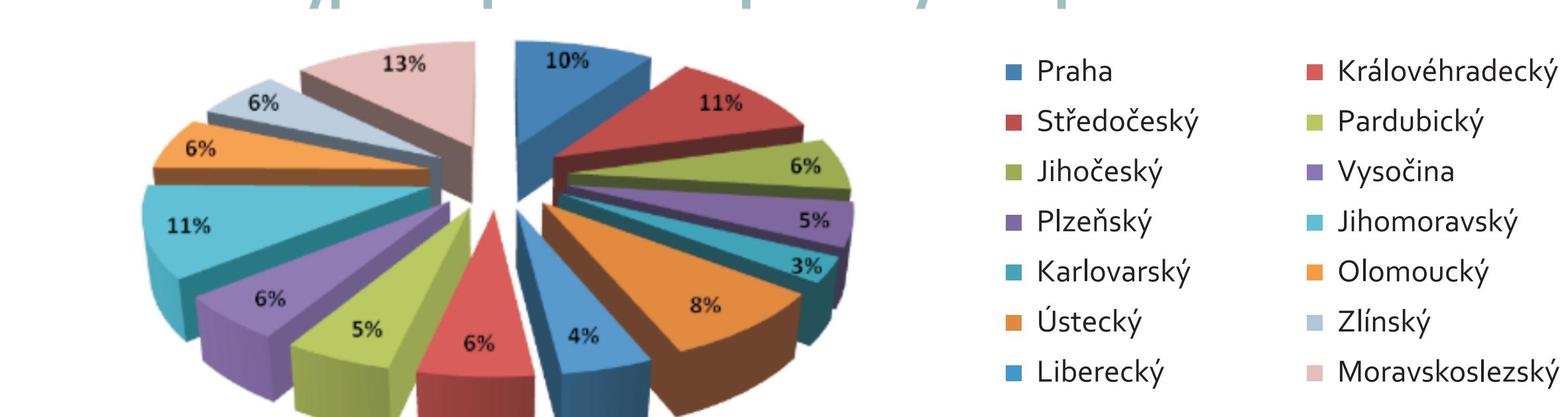
(Substance Use Risk Personality Scale) aneb výběr výzkumného souboru

Převod screeningového dotazníku „Substance Use Risk Personality Scale“ je součástí rozsáhlého výzkumného projektu, který nese název: „Převod a standardizace psychodiagnostické metody „Substance Use Risk Profile Scale“ (SURPS) a tvorba norem u „Osobnostního dotazníku pro mládež“ (HSPQ)“. Tato rozsáhlá výzkumná studie je realizována Katedrou psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého a Centrem adiktologie 1. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Vedoucím projektu je PhDr. Martin Dolejš a garant projektu sou. doc. PhDr. Vladimír Řehan (Katedra psychologie UP) a doc. PhDr. Michal Miovský, Ph.D. (Centrum adiktologie UK). Projekt byl započat přípravnou fází v lednu 2008, která obsahovala stanovení základních cílů, stanovení výběrového souboru a tvorbu testových baterií. Kontaktovaní škol a sběr dat probíhalo ve dvou etapách během školního roku 2008/2009. První fáze se uskutečnila na podzim roku 2008 (říjen/prosinec) a prosinec 2008 a druhá v období od února do května 2009. Jedná se základní cílů projektu je převedení osobnostního dotazníku s českým názvem „Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návkových látek (SURPS)“. Převod této psychodiagnostické metody spočívá v odborném překladu a ve vytvoření populárních norem pro žáky druhého stupně základních škol (věk respondentů 11–16 let). Tato diagnostická metoda vznikla v Anglii pod vedením dr. Conrod a dr. Woicik (2002), kteří vytvořili nástroj na zjišťování čtyř osobnostních rizikových charakteristik: (a) impulsivitu (Impulsivity), (b) úzkostnost (Anxiety Sensitivity), (c) skleslost (Hopelessness), (d) vyhledávání (Sensation Seeking).

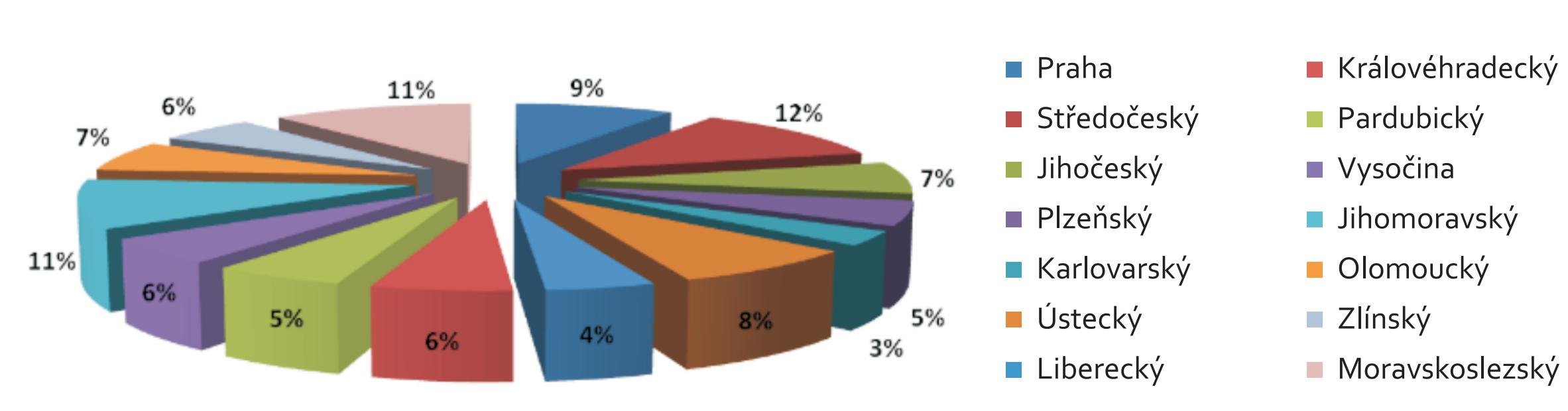
První zmíněným faktorem je „Anxiety Sensitivity“ – zvýšená citlivost (úzkostnost), kterou lze charakterizovat jako „stav bezpředmětného strachu, kdy jedinec cítí vnitřní napětí, neklid a obavy bez znalosti objektu“ (Hartl, Hartlová, 2000, st. 51). Dále je to zvýšená citlivost k tělesným procesům, které v jedincově těle probíhají (zvýšená sebekontrola). V sociální oblasti to může být přemíra citlivosti jedince k méně druhých lidí o něm. Jako druhý rizikový faktor autoři uvádí „Hopelessness“ – skleslost respektive beznaděj. Lze ji vymezit jako nezájem o nové podněty, o komunikaci i interakci s neznámými lidmi a neschopnost radovat se ze života. Autoři se domnívají, že jedinci trpící beznadějí často využívají analgetických účinků legálních (alkohol, tabák) a ilegálních (heroin atd.) drog. Třetím faktorem, podle kolektivu vedeného doktorkou Conrod, je „Sensation Seeking“ – vyhledávání zážitků (pocitů, dojmů, vztušení). Jedinci s tímto zvýšeným rizikovým faktorem využívají adrenalinové sporty, zážitky na hranici lidských možností. Snaží se zažít opojení z rychlosti, mají posunutou hranici rizikování a často se u nich objevuje zúžené, nelogické rozhodování. Již proběhlé výzkumné Studie potvrzuji významné propojení zneužívání alkoholu, tabáku a marihuany s tímto rizikovým faktorem. Čtvrtým neméně dôležitým faktorem je „Impulsivity“ – impulsivita, kterou lze charakterizovat jako „uskutečnění okamžitého nápadu, bez zábran, provedené se značnou energií a při vědomí“ (Hartl, Hartlová, 2000, st. 245). Jedinec se nadchne pro určitou činnost (například pro cyklistiku), nakoupí a pořídí si potřebné prostředky pro vykonávání této činnosti (nákup kola atd.), ale tuto činnost vykonává pouze po tu dobu (často i jen několik minut), než ho zaujme jiný podnět respektive činnost (např. malování). Autoři diagnostickou metodu „Substance Use Risk Profil Scale (SURPS)“ vytvořili na základě jiného měřicího nástroje, kterým byla metoda „Drug Abuse Subtyping Scale (DASS)“. Psychodiagnostická metoda DASS byla velice rozsáhlá a její použití v praxi bylo doprovázeno určitými omezeními. Z tchto a dalších (časová náročnost při administraci a při vyhodnocování) důvodů byla vytvořena zkrácená verze obsahující 23 otázek a zaměřující se na 4 základní rizikové faktory (Anxiety Sensitivity, Hopelessness, Sensation Seeking a Impulsivity). Probandi na jednotlivé otázky odpovídají výběrem ze 4 stupňové škály, která je tvořena těmito stupni: (a), „Strongly disagree“ – rozhodně nesouhlasím; (b), „Disagree“ – nesouhlasím; (c), „Agree“ – souhlasím; (d), „Strongly agree“ – rozhodně souhlasím.

Základní soubor v České republice tvoří přes 400 147 žáků navštěvujících 6. až 9. ročník základních škol (ve věku 11–16 let), přičemž ženy tvoří 48,54 %. V Grafu 1, lze vidět, procentuální vyjádření počtu žáků (chlapci + dívky) v jednotlivých územních celcích. Přes 10 % žáků je v krajích Moravskoslezský kraj, Jihomoravský kraj, Středočeský kraj a hlavní město Praha. Na druhou stranu v Karlovarském kraji navštěvuje základní školy jen 3 % žáků z celé ČR. Zajímavé je, že v krajů ČR se pohybuje v rozmezí 5 až 6 % žáků. Tabulka 1 informuje podrobněji o rozdělení žáků v jednotlivých krajích a v jednotlivých školních ročnicích. Z dané tabulky lze vysledovat určitý postupný ubýtek žáků v jednotlivých letech, kdy rozdíl mezi 6 a 9 ročníkem činí 17 118 žáků.

Graf 1: Procentuální vyjádření počtu žáků v jednotlivých krajích ČR

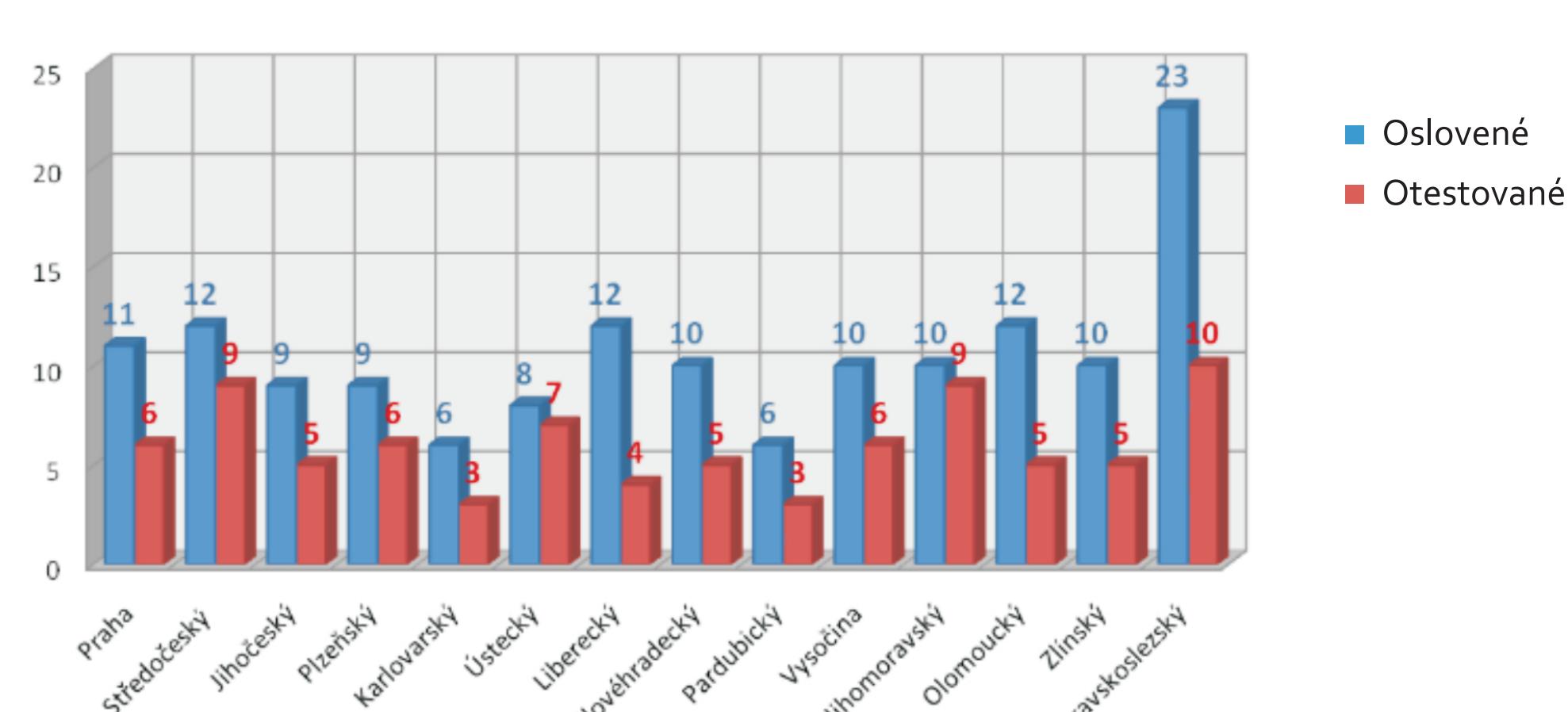

Graf 2: Procentuální vyjádření počtu škol v jednotlivých krajích ČR

Realizátor projektu se při plánování rozhodl mít ve výběrovém souboru cca 4 800 probandů (cca 1,20 % ze základního souboru). Tento počet žáků navštěvuje přibližně 75 škol (cca 2,86 % ze základního souboru), při průměrném počtu 16 žáků na jednu třídu. Z každého školního ročníku by ve výběrovém souboru mělo být cca. 1200 žáků. Základní soubor byl rozdělen do 14 územních celků tvořících Českou republiku (13 krajů a hlavní město Praha). Bylo spočítáno procentuální zastoupení žáků v jednotlivých krajích (například: Moravskoslezský kraj navštěvuje 13 % jedinců a v Jihomoravském kraji chodí na druhý stupeň základních škol 6 % žáků. Na základě těchto proporcí byl náhodným výběrem bez opakování vybrán výběrový soubor obsahující cca 150 škol. Důvodem výššího počtu vybraných škol byl předpoklad, že některé školy, respektive jejich vedení, se rozhodnou neúčastnit se této studie (tzv. oversampling). Graf 3 a Tabulka 2 informují o počtu škol, které byly osloveny a o počtu škol, které se rozhodly spolupracovat s výzkumným týmem a umožnily administraci dotazníkových baterií. Z celkového počtu 148 oslovených škol souhlasilo s účastí na výzkumu 56,08 % (83 školních zařízení). Z celkového počtu 2618 se jedná o 3,17 %. Ochota vedení škol účastnit se výzkumnému projektu je v krajích různá. V jihomoravském kraji bylo osloveno 10 škol a v 9 z nich došlo k administraci testové baterie. Tento kraj je následován Ústeckým krajem (87,50%) a Středočeským krajem (75,00%). V Moravskoslezském kraji bylo osloveno 23 škol a jen 10 škol souhlasilo se spoluprací na projektu (43,48%). Nejmenší ochotu ke spolupráci realizátor zaznamenal v Libereckém kraji, kde mělo zájem o účast na projektu jen 33,33 % škol (z 12 oslovených otestovány 4).

Graf 3: Počet oslovených a otestovaných škol v České republice

Prezentovaná data jsou jen základní analýzou rozsáhlého souboru, který byl vytvořen v rámci výzkumné studie. Jde o rozsáhlý vzorek respondentů, který byl vybrán na základě dobré připravenosti výběru. Základní soubor byl rozdělen do několika územních celků, ve kterých se sledoval počet chlapců a dívek, druh školy a další kategorie. Základním cílem je přijmout do českých podmínek a vytvořit české populační normy pro dvě psychodiagnostické metody (SURPS a HSPQ). Poslední škola byla dotestována 18. Května 2009 a jde tedy o velice aktuální data, která budou v následujících měsících zpracovávána. V následujících měsících (červen 2009 až únor 2010) dojde k čištění získaných dat a k jejich statistickému zpracování. Mělo by dojít k vytvoření populárních norem pro dotazník s názvem „Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návkových látek (Substance Use Risk Personality Scale)“ a k vytvoření příručky k této metodě. Jak bylo napsáno již dříve v textu, dojde také k aktualizování populárních norem u Osobnostního inventáře pro mládež (HSPQ), který byl součástí testové baterie předkládané respondentům.

Literatura

Conrod, P.J., Comeau, N., Stewart, S.H., Maclean, M., Woicik, P. (2002). Evaluation of the psychometric properties of a brief schale for assessing personality risk Sbstance abuse in adolescents: The Substance Use Risk Profile Scale (SURPC) applied to adolescent samples. Presented at the 34th Banff Conference on Behavioural Science: Adolescent Substance Abuse: Innovative Approaches to Prevention and Treatment, Banff, Alberta, Canada.

Ústav informatiky ve vzdělání ČR, (2009). Data byla vyžádána realizátorem projektu.

Hartl, P., Hartlová, H. (2000). Psychologický slovník. Praha: Portál.

Finanční podpora: „Projekt je financován Finančními mechanismy EHP a Norska a státním rozpočtem České republiky prostřednictvím Fondu pro podporu výzkumu. Číslo subprojektu: A/CZ004/6/1/0006“ a „Interní grant SV, Filozofická fakulta Univerzity Palackého; číslo projektu: 91210012“

Autor článku:

PhDr. Martin Dolejš, Katedra psychologie FF UP; Křížkovského 10; 77180 Olomouc; e-mail: vdolek@atlas.cz, dolejsmartin@seznam.cz; tel: +420 777 233 098

Design posteru:

Kateřina Manková, www.axonsystems.cz, kmanova@axonsystems.cz

Tabulka 1: Počet žáků v jednotlivých krajích a školních ročnicích

Oblast/školní ročník	6.	7.	8.	9.	Celkem
Praha	8 655	9 098	9 620	10 931	38 308
Středočeský	10 394	10 662	11 290	11 932	44 270
Jihočeský	5 912	5 964	6 305	6 992	25 184
Plzeňský	4 891	5 172	5 371	5 886	21 313
Karlovarský	2 809	3 065	3 128	3 082	12 104
Ústecký	8 054	8 108	8 659	8 840	33 655
Liberecký	4 165	4 234	4 431	4 643	17 476
Královéhradecký	5 069	5 490	5 545	6 004	22 110
Pardubický	4 921	4 932	5 147	5 674	20 685
Vysočina	4 901	5 262	5 462	6 091	21 713
Jihomoravský	9 932	10 375	11 165	12 526	43 998
Olomoucký	5 799	6 106	6 391	7 003	25 287
Zlínský	5 415	5 649	5 957	6 586	23 616
Moravskoslezský	11 890	12 200	12 626	13 735	50 428
Celkem CR	92 807	96 317	101 097	109 925	400 147

Zmínovaný poč